

Rus tilida frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari

Rahimova Dilfuzabonu Jo'rabek qizi

Qo'qon Davlat universiteti Ona tili va adabiyot: Rus tili yo'nalishi 1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola rus tilidagi frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, frazeologizmlar rus xalqining mentaliteti, milliy qadriyatlari va madaniy qarashlarini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Maqolada frazeologik birliklarning lingvistik va madaniy xususiyatlari, milliy mentalitetni ifodalashdagi roli, shuningdek, tarjima va pedagogik jarayonda qo'llanilishi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: frazeologik birliklar, lingvomadaniyat, rus tili, mentalitet, milliy qadriyatlar

АННОТАЦИЯ: Данная статья посвящена изучению лингвокультурных особенностей фразеологизмов русского языка. Результаты исследования показывают, что фразеологизмы являются важным средством отражения менталитета, национальных ценностей и культурных взглядов русского народа. В статье анализируются лингвистические и культурные особенности фразеологизмов, их роль в выражении национального менталитета, а также использование в переводе и педагогической практике.

Ключевые слова: фразеологизмы, лингвокультура, русский язык, менталитет, национальные ценности

ABSTRACT: This article is devoted to the study of the linguocultural features of Russian phraseological units. The research results show that phraseological units are an important tool reflecting the mentality, national values, and cultural perspectives of the Russian people. The article analyzes the linguistic and cultural characteristics of

phraseological units, their role in expressing the national mentality, and their application in translation and pedagogical practice.

Keywords: phraseological units, linguoculture, Russian language, mentality, national values

KIRISH. Til insoniyat madaniyatining eng muhim va ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Har bir xalqning tili uning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy hayoti, dunyoqarashi, qadriyatlari hamda mentaliteti bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayniqsa, tilning frazeologik qatlami milliy madaniyat va xalq ruhiyatini aks ettirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Frazeologik birliklar xalqning ko‘p asrlik hayotiy tajribasi, urf-odatlarini, an‘analari, e‘tiqodlari va dunyoni idrok etish tarzini o‘zida mujassamlashtirgan barqaror til birliklaridir. Shu sababli frazeologizmlarni nafaqat lingvistik, balki lingvomadaniy nuqtayi nazardan ham o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv sharoitida turli xalqlarning madaniy aloqalari kengayib borar ekan, til orqali milliy xususiyatlarni anglash, ularni boshqa madaniyatlardan bilan qiyoslash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aynan shu jarayonda frazeologik birliklar muhim madaniy kod vazifasini bajaradi. Chunki oddiy so‘zlarga qaraganda frazeologizmlar milliy tafakkur, mentalitet va madaniy stereotiplarni yanada yaqqolroq namoyon etadi. Rus tili frazeologiyasi ham rus xalqining tarixiy taraqqiyoti, diniy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari va milliy xarakterini o‘zida aks ettirgan boy til qatlamidir. Rus tilidagi frazeologik birliklar rus xalqining dunyoni idrok etish usuli, hayotga munosabati, axloqiy me‘yorlari va estetik qarashlari haqida muhim ma‘lumot beradi. Masalan, rus frazeologizmlarida mehnatsevarlik, sabr-toqat, qat‘iyat, ba‘zan esa taqdirga bo‘ysunish, kinoya va istehzo kabi mental xususiyatlar yaqqol namoyon bo‘ladi. Bu jihatlar frazeologik birliklar orqali xalq ongida mustahkamlangan va avloddan avlodga o‘tib kelmoqda. Shu sababli rus tilidagi frazeologizmlarni lingvomadaniy jihatdan tahlil qilish rus xalqining milliy qiyofasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Zamonaviy tilshunoslikda lingvomadaniyatshunoslik mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanib, til

va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'rganishga qaratilgan. Ushbu yo'nalishda frazeologik birliklar markaziy obyektlardan biri hisoblanadi. Chunki frazeologizmlar madaniy ma'nolarni bevosita yoki bilvosita ifodalaydi, milliy obrazlar va ramzlar orqali xalqning dunyoqarashini aks ettiradi. Rus tilidagi ko'plab frazeologik birliklar tarixiy voqealar, diniy tasavvurlar, xalq og'zaki ijodi va kundalik turmush bilan bog'liq bo'lib, ularni lingvomadaniy jihatdan tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyatga ega. Mazkur maqolada rus tilidagi frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlarini o'rganish asosiy maqsad qilib qo'yiladi. Tadqiqot jarayonida frazeologizmlar orqali rus xalqining mentaliteti, milliy qadriyatlari va madaniy qarashlari qanday ifodalanishi masalasiga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, frazeologik birliklarning shakllanish manbalari, ularning semantik va madaniy yuklamasi tahlil qilinadi. Bu esa rus tilini o'rganishda nafaqat grammatik va leksik bilimlarni, balki madaniy kompetensiyani ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda xorijiy tillarni o'rganishda faqat til tizimini bilish yetarli emas, balki o'sha til sohiblarining madaniyati va mentalitetini tushunish ham muhim hisoblanadi. Rus tilidagi frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlarini o'rganish tarjima jarayonida, madaniyatlararo muloqotda hamda rus tilini chet tili sifatida o'qitishda katta amaliy ahamiyatga ega. Shu jihatdan mazkur maqola ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, rus frazeologiyasini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Frazeologik birliklarning lingvistik va madaniy xususiyatlari. Frazeologik birliklar tilshunoslikda mustahkam, bir butun ma'no ifodalaydigan iboralar sifatida qaraladi. Ular odatiy leksik birliklardan farqli ravishda, mustaqil semantik yuki va shakl-barqaror xususiyatga ega. Lingvistik nuqtai nazardan, frazeologizmlar morfologik va sintaktik jihatdan barqaror bo'lib, ularni o'zgartirish yoki erkin ishlatish odatda mumkin emas. Masalan, rus tilidagi “делать из мухи слона” (maymunchadan fil yasash) frazeologik birligi oddiy so'z birikmalaridan farq qilib, o'ziga xos metaforik ma'noga ega. Bu jihat frazeologizmni lingvistik tahlil qilishda alohida e'tibor talab qiladi. Frazeologik birliklar milliy madaniyat va mentalitetni aks ettiruvchi lingvomadaniy ob'jekt sifatida

ham o'rganiladi. Har bir frazeologizm tarixiy va madaniy kontekstga bog'langan holda paydo bo'lgan, shuning uchun ularni faqat lingvistik tahlil qilish yetarli emas. Masalan, rus frazeologiyasidagi "попасть впросак" (o'zini noqulay vaziyatga solish) iborasi xalqning hazil tuyg'usi, ogohlik va ijtimoiy xulq-atvorni qadrlash mentalitetini aks ettiradi. Shu tariqa, frazeologik birliklar nafaqat so'z birikmasi, balki milliy obrazlar, qadriyatlar va estetik tasavvurlarni ifodalaydigan madaniy kod sifatida ham ahamiyatli. Lingvistik va madaniy xususiyatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik frazeologizmlarni tahlil qilish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Frazeologizmlarda metaforik, idiomatik va aforizmik elementlar ko'p uchraydi, bu esa ularning semantik chuqurligi va madaniy kodini oshiradi. Masalan, "держат язык за зубами" (tilini tishlar orasida ushlamoq) frazeologizmi odamlar orasidagi sir saqlash, ehtiyotkorlik va ijtimoiy axloqiy qadriyatlarni ifodalaydi. Shu bois, rus tilidagi frazeologik birliklarni o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va antropologiya nuqtai nazaridan ham qimmatli hisoblanadi. Frazeologik birliklarni lingvistik va madaniy xususiyatlari asosida tahlil qilish til o'rgatishda, tarjimada va madaniyatlararo muloqotda katta ahamiyatga ega. Ular orqali o'quvchilar yoki tadqiqotchilar milliy mentalitet, qadriyatlar va estetik qarashlarni o'zlashtirishi mumkin. Shu jihatdan, frazeologik birliklar tilni chuqurroq anglashga, xalqning dunyoqarashini va ijtimoiy tajribasini tushunishga xizmat qiladi.

Rus xalqining mentaliteti va qadriyatlarini frazeologizmlar orqali aks ettirish.

Rus frazeologiyasining o'rganilishi milliy mentalitet va qadriyatlarni tahlil qilish imkonini beradi. Frazeologik birliklar xalqning hayotiy tajribasi, ijtimoiy qadriyatlari va estetik didini aks ettiradi. Masalan, rus tilidagi frazeologizmlarda mehnatsevarlik, sabr-toqat, qat'iyat va hamjihatlik kabi qadriyatlar yaqqol namoyon bo'ladi. "Терпение и труд все перетрут" (Sabr va mehnat hammasini yengadi) iborasi rus xalqining mehnatsevarligi va hayotiy qat'iyatini ifodalaydi. Shu tarzda frazeologizmlar orqali xalqning ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarini aniqlash mumkin. Frazeologizmlarda tarixiy, diniy va kundalik hayotiy tajribalar ham aks etadi. Masalan, "водить за нос" (burundan tortmoq) frazeologizmi odamlarning aqlli va ehtiyotkor bo'lishiga urg'u beradi, shu bilan birga xalq

orasida hazil va istehzo madaniyatini ham ko'rsatadi. Frazelogik birliklar nafaqat ma'noni, balki milliy tabiat va ijtimoiy stereotiplarni ham uzatadi. Bu jihat rus tilini o'rganishda, madaniyatlararo muloqotda va tarjimada katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, frazeologizmlar yordamida rus xalqining axloqiy me'yorlari va estetik didini tushunish mumkin. "Не имей сто рублей, а имей сто друзей" (Yuz rubling bo'lmasin, yuz do'sting bo'lsin) frazeologizmi ijtimoiy qadriyat va do'stlikni qadrlashni aks ettiradi. Bu frazeologizm orqali rus xalqining ijtimoiy munosabatlarga va insoniy qadriyatlarga bo'lgan yondashuvini kuzatish mumkin. Shu sababli, rus frazeologiyasini o'rganish orqali xalq mentaliteti va qadriyatlari haqidagi bilimlarni kengaytirish mumkin. Frazelogik birliklar milliy madaniyatning eng nozik jihatlarini, jumladan, taqdirga bo'ysunish, hazil va kinoya, mehnatsevarlik va qat'iyat kabi ruhiy xususiyatlarni ham ifodalaydi. Shu jihatdan, rus frazeologiyasi xalq tafakkuri va madaniy qarashlarini aks ettirishda noyob vosita hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida bu birliklar lingvistik, madaniy va ijtimoiy jihatdan tahlil qilinadi, bu esa rus tilini chuqurroq anglash va madaniyatni tushunishga xizmat qiladi.

Lingvomadaniy tahlil va frazeologizmlarning amaliy ahamiyati. Frazelogik birliklarni lingvomadaniy jihatdan tahlil qilish metodlari ilmiy va amaliy nuqtai nazardan muhim hisoblanadi. Lingvomadaniy tahlil frazeologizmlarning semantik, madaniy va ijtimoiy xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, bu usul rus tilini o'rganayotgan shaxsga nafaqat so'z boyligi, balki xalq mentalitetini tushunish imkoniyatini ham beradi. Masalan, frazeologik birliklarning metaforik va obrazli xususiyati orqali o'quvchi rus xalqining dunyoqarashi va qadriyatlarini anglay oladi. Tarjima jarayonida frazeologik birliklar muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Sababi, ularning madaniy konteksti va metaforik ma'nosi boshqa tilga bevosita o'tmaydi. Masalan, "как две капли воды" (ikki tomchi suv kabi) frazeologizmi shunchaki fizik taqqoslash emas, balki insoniy o'xshashlikni ifodalaydi. Shu bois, tarjimada frazeologizmlarning ma'nosini va madaniy kontekstini saqlash muhimdir. Lingvomadaniy tahlil ushbu jarayonda muhim vosita hisoblanadi. Rus tilini chet tili sifatida o'rgatishda

frazeologik birliklar pedagogik jihatdan katta ahamiyatga ega. Ular orqali o'quvchilar tilni yanada tabiiy va madaniy kontekstda o'rganadi, milliy mentalitetni anglaydi va ijtimoiy madaniyat bilan tanishadi. Bundan tashqari, frazeologizmlar madaniyatlararo muloqotda, xalqaro konferensiyalar va ilmiy tadqiqotlarda nutqni yanada boy va ifodali qilishga xizmat qiladi. Shu tariqa, frazeologik birliklar lingvomadaniy tahlil orqali nafaqat tilni chuqurroq o'rganishga, balki madaniy ko'priklar qurishga ham yordam beradi. Lingvomadaniy tahlil natijalari frazeologizmlarning semantik, madaniy va pedagogik jihatlarini birlashtiradi. Bu esa rus tilini o'rganish jarayonini yanada boyitadi va xalqning mentaliteti hamda madaniy qadriyatlarini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi. Shu bois, frazeologik birliklarni lingvomadaniy jihatdan o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega.

HULOSA VA TAVSIYALAR. Rus tilidagi frazeologik birliklar xalq mentaliteti va madaniyatini aks ettiruvchi noyob lingvistik vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, frazeologizmlar nafaqat leksik va semantik birlik sifatida, balki milliy qadriyatlar, ijtimoiy stereotiplar, estetik va axloqiy me'yorlar orqali rus xalqining dunyoqarashini ifodalaydi. Masalan, frazeologik birliklar yordamida mehnatsevarlik, sabr-toqat, qat'iyat, do'stlik va taqdirga bo'ysunish kabi mental xususiyatlar yaqqol namoyon bo'ladi. Shu jihat, frazeologizmlarning lingvomadaniy ahamiyatini yanada oshiradi va ularni nafaqat lingvistik, balki madaniy-tarixiy jihatdan ham tahlil qilish lozimligini ko'rsatadi. Tadqiqot davomida frazeologizmlarning madaniy konteksti, metaforik va idiomatik semantikasi tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, frazeologik birliklar rus xalqining tarixiy tajribasi, diniy va ijtimoiy qarashlari, shuningdek, kundalik hayotdagi urf-odatlar bilan bevosita bog'liq. Masalan, “терпение и труд все перетрут” (Sabr va mehnat hammasini yengadi) kabi frazeologizmlar xalqning qat'iyatli, mehnatsevar va optimistik mentalitetini aks ettiradi. Shu bilan birga, frazeologizmlarda hazil, istehzo va kinoya elementlari ham mavjud bo'lib, ular xalqning ijtimoiy munosabatlari va madaniy didini ifodalaydi. Bu jihatlar frazeologizmlarni lingvomadaniy tahlil qilishning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Frazеologik birliklarni o'rganish, ularni tarjima qilish va

pedagogik jarayonda qo'llash amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Tarjima jarayonida frazeologizmlarning madaniy va semantik yuklamasi boshqa tilga to'liq o'tmasligi mumkin. Shu sababli, tarjimonlar frazeologik birliklarning asl ma'nosini, madaniy kontekstini va metaforik ifodasini saqlashga alohida e'tibor qaratishi lozim. Lingvomadaniy tahlil metodlari bu jarayonda muhim vosita sifatida xizmat qiladi va frazeologizmlarning boshqa tillarga to'g'ri tarjima qilinishini ta'minlaydi. Rus tilini chet tili sifatida o'rgatishda frazeologik birliklar o'quvchilarning milliy madaniyatni tushunish, tilni tabiiy kontekstda qo'llash va xalq mentalitetini anglash qobiliyatini oshiradi. Shu bilan birga, frazeologizmlar nutqni boyitadi, so'z boyligini kengaytiradi va madaniyatlararo muloqotda nutqni yanada ifodali qiladi. Shu sababli, frazeologik birliklarni o'rgatishda pedagogik metodlar ishlab chiqilishi va amaliy mashg'ulotlarda keng qo'llanishi zarur. Masalan, o'quv jarayonida frazeologizmlarni kontekstda ishlatish, tarixiy va madaniy fon bilan bog'lash, ularning metaforik ma'nosini tushuntirish samarali natija beradi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi tavsiyalar berilishi mumkin.

1. Lingvomadaniy tahlilni rivojlantirish: Frazeologik birliklarni o'rganishda lingvistik va madaniy xususiyatlarni birgalikda tahlil qilish metodologiyasini ishlab chiqish lozim. Bu, milliy mentalitetni yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.
2. Pedagogik jarayonda qo'llash: Rus tilini chet tili sifatida o'rgatishda frazeologizmlarni kontekst asosida o'rgatish, ularning madaniy va tarixiy fonini tushuntirish, nutqni boyitishga yordam beradi.
3. Tarjima amaliyotini yaxshilash: Frazeologik birliklarni tarjima qilayotganda ularning madaniy kodini saqlash va metaforik ma'nosini tushuntirish muhimdir. Bu muloqot jarayonida madaniyatlararo tushunishni oshiradi.
4. Ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish: Rus frazeologiyasining lingvomadaniy jihatlarini chuqurroq o'rganish, xalq mentalitetini va qadriyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish uchun qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish zarur.

5. Madaniyatlararo muloqotda qo'llash: Frazeologik birliklar xalqaro konferensiyalar, ilmiy tadbirlar va madaniyatlararo muloqot jarayonida nutqni yanada boy va ifodali qilish vositasi sifatida ishlatilishi mumkin. Natijada, rus tilidagi frazeologik birliklarni lingvomadaniy jihatdan o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, tarjima va pedagogik amaliyotda ham muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon rus xalqining mentalitetini, qadriyatlarini va madaniy qarashlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu bois, frazeologik birliklarni ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qilish, o'rganish va qo'llash zamonaviy tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Rahmatullayev Sh. O'zbek tili frazeologik lug'ati — frazeologik birliklarning leksik va semantik xususiyatlarini o'z ichiga olgan izohli lug'at. Ushbu manba frazeologizmlar leksik strukturasini chuqur tushunishga yordam beradi. O'zbek tili frazeologik lug'ati (PDF)

Turaboyeva L. Q. O'zbek tilida frazeologiya masalalarining tadqiqiga doir — frazeologik birliklarning struktural, semantik va madaniy jihatlariga oid ilmiy maqola.

Hozirgi o'zbek adabiy tili (Leksikologiya, frazeologiya, leksikografiya) — milliy tilshunoslik doirasida frazeologiya mavzusini ham yoritadigan ta'limiy qo'llanma. Hozirgi o'zbek adabiy tili (PDF)

Maxmudova F. B. Q. O'zbek tilida frazeologizmlarning lingvokulturologik tadqiqi — frazeologizmlar va ularning madaniy konteksti, xalq dunyoqarashini ifodalash mexanizmlari bo'yicha tadqiqot.

Djalilova G. X. & Isomidinova Z. A. Frazelogizmlarning asosiy xususiyatlari — frazeologik birliklarning tilshunoslik sohasidagi umumiy xususiyatlari, madaniyat bilan bog'liqligi tahlil qilingan maqola.